

Μεσοβυζαντινός Πολιτισμός Μακεδονική Αναγέννηση

Μεσοβυζαντινός Πολιτισμός

Μακεδονική Αναγέννηση

Μετά το θάνατο του Βασιλείου Β' η αυτοκρατορία εισήλθε σε μια περίοδο ειρήνης, αλλά και σταδιακής αποδιοργάνωσης. Παράλληλα, η πνευματική άνθηση, ο εκχριστιανισμός των γειτονικών λαών και η **μοναστική οργάνωση** καθώς και η εξέλιξη των εσωτερικών **οικονομικών δομών** διαμόρφωσαν το μεσοβυζαντινό πολιτισμό.

Οι συνθήκες ειρήνης του 9ου αι. και η σταθεροποίηση των συνόρων της Βυζαντινής αυτοκρατορίας με τα κατορθώματα της μακεδονικής δυναστείας επέτρεψαν την ανάκαμψη της **οικονομικής** ζωής της αυτοκρατορίας μετά τον 10ο αι. Η δημογραφική και οικονομική ανάπτυξη των πόλεων που ακολουθεί την ανάπτυξη των εμπορικών συναλλαγών πιστοποιείται και από την οικοδομική δραστηριότητα της εποχής. Στα ισχυροποιημένα αστικά κέντρα επισκευάζονται τα **τείχη**, οικοδομούνται νέα αμυντικά κάστρα, ανεγείρονται εκκλησίες.

Στο γενικότερο πνεύμα του θριάμβου της λατρείας των εικόνων οι κύριοι υπερασπιστές της λατρείας τους, τα μοναστήρια, που τόσα υπέστησαν κατά την Εικονομαχία, γνωρίζουν μια νέα περίοδο ακμής από το β' μισό του 9ου αι. Την εποχή αυτή οι συνθήκες (αντιμετώπιση βαρβαρικών επιδρομών, επέλαση Αράβων στην Ανατολή) ευνόησαν τη συστηματοποίηση του μοναχικού βίου στον Άθω. Το πατριαρχικό και αυτοκρατορικό ενδιαφέρον για τα Βαλκάνια (εκχριστιανισμός των σλαβικών φύλων) ενίσχυσε την κίνηση αυτή.

Τα μοναστήρια αποτελούν ξεχωριστή κατηγορία στην κοινωνική δομή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Ο χώρος, όπου συγκεντρώνται άνθρωποι που αρνιούνται τα εγκόσμια για να αφιερωθούν στο Θεό και να επιδιώξουν την αγνότητα της ψυχής τους, εξελίσσεται πολύ συχνά σε μια πολύπλοκη, ζωτική οικονομική και πολιτιστική μονάδα.

Με την ίδρυση της μονής της **Μεγίστης Λαύρας** (963) σηματοδοτείται το πέρασμα στον οργανωμένο μοναχισμό. Οι ξύλινες καλύβες αντικαταστάθηκαν από μεγάλα πέτρινα κτίσματα και ο ερημητικός βίος από μια ομαδική, οργανωμένη ζωή σύμφωνα με τον εμπνευστή της Αθανάσιο Αθωνίτη. Με το Τυπικό της μονής, τον "τράγο" που υπογράφηκε από τον Ιωάννη Τζιμισκή, το Άγιον Όρος απέκτησε τον πρώτο καταστατικό του χάρτη (το 1045 ο Κωνσταντίνος Θ' ο Μονομάχος εξέδωσε δεύτερο πληρέστερο).

Έως τα μέσα του 11ου αι. η "μοναστική δημοκρατία" του Αγίου Όρους, υπό τη διοίκηση του "πρώτου" στις Καρυές, απέκτησε πολλά κοινοβιακά μοναστήρια όπου συγκεντρώθηκαν Έλληνες, Ίβηρες, Αμαλφηνοί, Σέρβοι, Ρώσοι. Λειτουργώντας ως πόλος έλξης της ορθόδοξης Ανατολής, το πνευματικό κέντρο του Αγίου Όρους απέκτησε και ένα κοσμοπολίτικο χαρακτήρα που έγινε εντονότερος στους επόμενους αιώνες.

Ιστοριογραφία των μεσοβυζαντινών χρόνων (9^{ος} -12^{ος} αιώνας): Μια από τις σημαντικότερες προσφορές των Βυζαντινών στον Νεώτερο πολιτισμό υπήρξε η **διάσωση των Κλασικών κειμένων**. Η αλλαγή που έγινε εκείνη την περίοδο από την μεγαλογράμματη στην μικρογράμματη γραφή (10^{ος} αιώνας) υπήρξε καθοριστική για τη δυνατότητα καταγραφής και

αντιγραφής πολύ μεγαλύτερου όγκου χειρογράφων, παλαιών κωδίκων κ.λπ. λόγω της εξοικονόμησης χώρου.

Στο έργο αυτό της διάσωσης των παλαιών κειμένων συνέπραξαν με όλες τους τις δυνάμεις ο Πατριάρχης **Φώτιος**, ο **Λέων ο Φιλόσοφος ή Μαθηματικός**, ο Αρχιεπίσκοπος **Αρέθας** και οι αυτοκράτορες **Λέων ΣΤ΄ ο Σοφός** και **Κωνσταντίνος Ζ΄ ο Πορφυρογέννητος**, που υπήρξαν οι πρωταγωνιστές της Μακεδονικής Αναγέννησης.

Ιδιαίτερα σημαντικό έργο του 10^{ου} αιώνα είναι το **Λεξικόν της Σούδας** (η λέξη σημαίνει «τάφος», δηλαδή «συλλέκτης» και κατά συνέπεια ε γ κ υ κ λ ο π α ί δ ε ι α. Πρόκειται για την πρώτη εγκυκλοπαίδεια παγκοσμίως. Το έργο αυτό είναι το εκτενέστερο από τα σωζόμενα βυζαντινά λεξικά. Εμπεριέχει λήμματα Φιλοσοφίας, Ιστορίας, Λογοτενίας και διαφόρων άλλων Επιστημών. Σημαντικά είναι τα βιογραφικά για τους Αρχαίους και Βυζαντινούς συγγραφείς και τα έργα τους για τους οποίους δεν έχουμε στοιχεία από άλλη πηγή.

Σημαντικές προσωπικότητες Ιστοριογράφων της Μακεδονικής Αναγέννησης

Φώτιος (820-891/7): Ο Πατριάρχης Κων/πόλεως Φώτιος, υπήρξε ο εμβριθέστερος και διορατικότερος κλασικός φιλόλογος του Μεσαίωνα σε Ανατολή και Δύση. Συνέγραψε τη **Βιβλιοθήκη ή Μυριόβιβλο**. Εκεί συμπεριλαμβάνονται 168 συγγραφείς από τον 5ο π.Χ. αιώνα (Ηρόδοτος) μέχρι τον 9^ο μ.Χ. αιώνα (Σέργιος ο Ομολογητής). Το πιο σημαντικό είναι ότι παραθέτει συχνά εκτεταμένες περιλήψεις των περιγραφομένων έργων. Τα σχόλια του Φωτίου μάς παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες.

Αρέθας (850-932): Ο πιο διακεκριμένος βυζαντινός μελετητής των κλασικών γραμμάτων μετά τον Φώτιο ήταν ο Αρχιεπίσκοπος Καισαρείας της Καππαδοκίας Αρέθας. Υπήρξε μεγάλος θαυμαστής των Αρχαίων κλασικών και ο ίδιος αντέγραψε περί τα 20 χειρόγραφα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων από τους εύθραυστους πάπυρους στις πιο ανθεκτικές περγαμηνές. Εξέδωσε έργα Αρχαίων συγγραφέων και Πατέρων της Εκκλησίας.

Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος (905-959): Ήταν λόγιος Αυτοκράτωρ μεγάλος προστάτης των τεχνών, ζωγράφος, φιλόμουσος και συγγραφέας. Το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του το αφιέρωσε στη μελέτη, τη συγγραφή και την έρευνα. Επειδή πίστευε ότι η Ιστορία έχει σημαντική θεωρητική και πρακτική αξία, οργάνωσε ολόκληρο γραφείο μελετών για τη συγκέντρωση των παλαιότερων και των νεώτερων πληροφοριών. Η συλλογή του συγκρότησε μια **Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια** την πρώτη παγκοσμίως στο είδος της. Η **Ιστοριογραφία** του αναφέρεται στην άνοδο στον θρόνο του παππού του και ιδρυτού της δυναστείας των Μακεδόνων Βασιλείου του Α΄. Επίσης συνέγραψε το έργο **Προς τον ίδιο υιόν Ρωμανόν**, που περιλαμβάνει Ιστορικές, Γεωγραφικές, Εθνολογικές πληροφορίες για διάφορους λαούς. Το έργο έχει συνταχθεί στην τρέχουσα Ελληνική γλώσσα της εποχής του και δεν ακολουθεί τη λογοτεχνική Αττικίζουσα που επικρατούσε σε τέτοιου είδους πονήματα.

Ιωάννης Καμενιάτης: Σημαντικός Ιστορικός των αρχών του 10^{ου} αιώνα είναι ο κληρικός Καμενιάτης, ο οποίος γράφει έργο αφιερωμένο στην Άλωση της Θεσσαλονίκης από τους Άραβες το 904. Εκτός των στρατιωτικών

πληροφοριών μάς παρέχει και μian περιγραφή-εγκώμιο για την Θεσσαλονίκη. Αποτελεί νεωτερικό κείμενο αφού το γραμματειακό είδος του ε γ κ ω μ ί ο υ εμφανίζεται κυρίως από τον 13^ο αιώνα και μετά.

Λέων Διάκονος: Η **Ιστορία** του Λέοντος του Διακόνου αποτελείται από 10 βιβλία, αρχίζει από τον θάνατο του Κωνσταντίνου Ζ΄ το 959 και φθάνει στον θάνατο του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή το 976. Ο συγγραφέας ανήκει στον κλήρο του παλατιού και υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων που περιγράφει, όπως η εκστρατεία του Βασίλειου Β΄ στη Βουλγαρία. Το έργο του περιέχει και «σωματοψυχογραφήματα» του Νικηφόρου Β΄ Φωκά, του Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή και του Σβιατοσλάβου.

Μιχαήλ Ψελλός (1018-1081): Η **Ιστορία** του Λέοντος του Διακόνου συνεχίζεται τον 11ο αιώνα από τον Μιχαήλ Ψελλό. Παρότι το έργο του φέρει τον τίτλο **Χρονογραφία**, ο ίδιος ο Ψελλός το χαρακτηρίζει και είναι – Ιστοριογραφία. Ο Ψελλός είχε πολύπλευρη μόρφωση και επιχείρησε να διασώσει και πολλές λαογραφικές πληροφορίες θεωρούμενος έκτοτε ο πρώτος λαογράφος παγκοσμίως του Μεσαίωνα.

Μιχαήλ Ατταλειάτης: Είναι σύγχρονος του Μ.Ψελλού και γράφει την **Ιστορία** του 1034-1079/80 δηλαδή την εποχή του. Το έργο του αναφέρεται στους πολέμους εναντίον των Σελτζούκων Τούρκων στη Μ.Ασία.

Ιωάννης Σκυλίτζης: Και αυτός είναι σύγχρονος του Μ.Ψελλού το έργο του θεωρείται και ως Ιστορία και ως Χρονογραφία.

Άννα Κομνηνή(1083-1153/4): Η κυρίαρχη μορφή των Γραμμάτων του πρώτου μισού του 12^{ου} αιώνα είναι η Άννα Κομνηνή, κόρη του Αυτοκράτορα Αλέξιου Α΄ Κομνηνού. Γράφει το μεγάλο Βυζαντινό έπος για τον πατέρα της Αλέξιο, που επιγράφεται **Αλεξιάς** και καλύπτει τη χρονική περίοδο 1069-1148. Στο έργο αυτό η Άννα Κομνηνή αφηγείται τις επιδρομές των Νορμανδών στη Βαλκανική και των Τούρκων στη Μικρά Ασία. Προσφέρει επίσης πολύτιμες πληροφορίες για την Ιστορία της Πρώτης Σταυροφορίας. Πρότυπά της είναι ο Θουκυδίδης, ο Πολύβιος και άλλοι κλασσικοί Αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς. Η γλώσσα στην οποία γράφει είναι Αττικίζουσα και μέσα από αυτή προβάλλεται η μεγάλη πνευματική και ανθρωπιστική της κατάρτιση.

Ιωάννης Κίνναμος: Το έργο της Άννας Κομνηνής συνεχίζει ο Κίνναμος, ο οποίος υπηρέτησε κοντά στον Αυτοκράτορα ως Βασιλικός Γραμματέας. Το ιστορικό του έργο καλύπτει την περίοδο 1118-1176. Ως ιστορικά του πρότυπα χρησιμοποιεί τον Ξενοφώντα και τον Προκόπιο. Διακρίνεται για το «αγνό» και ανεπιτήδευτο ύφος του και την άκρα φιλοπατρία του.

Ευστάθιος(1125-1195/7): Από τις πλέον σημαντικές μορφές του 12^{ου} αιώνα τόσο για τη φιλολογική του κατάρτιση όσο και για την κοινωνική του δραστηριότητα ήταν ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ευστάθιος, ο οποίος εξιστόρησε τα γεγονότα μεταξύ των ετών 1160-1190. Υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της πολιορκίας της Θεσσαλονίκης και την κατάληψή της από τους Νορμανδούς το 1185. Ο Ευστάθιος τονίζει τον πολιτισμικό χάσμα μεταξύ Βυζαντινών και Λατίνων. Επίσης έγραψε το έργο **«Παραβολαί εις Όμηρον»**, που περιλαμβάνει εκτενή σχόλια σε **Ιλιάδα** και **Οδύσσεια** καθώς και σε άλλα έργα της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας.

Νικήτας Χωνιάτης: Κατά τον 12^ο αιώνα ο συγγραφέας, που εκθέτει συνολικά τη δραματική εξέλιξη των πραγμάτων στο Βυζάντιο, στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης ανάμεσα σε Δύση και Ανατολή ή ανάμεσα σε Βυζαντινούς και Λατίνους, που κορυφώνεται κατά τη διάρκεια της Δ΄ Σταυροφορίας είναι ο Νικήτας Χωνιάτης. Έγραψε το έργο *η Χρονική Διήγησις*, το οποίο καλύπτει το διάστημα από τον θάνατο του αυτοκράτορα Αλέξιου Α΄ Κομνηνού 1118 έως και το 1206. Αποδίδει την πτώση της Κωνσταντινουπόλεως στους Φράγκους στο αμοιβαίο μίσος Βυζαντινών και Λατίνων.

Μιχαήλ Χωνιάτης: Εξίσου σημαντική προσωπικότης της εποχής υπήρξε και ο αδελφός του Νικήτα, Μιχαήλ Χωνιάτης, εξαιρετικώς ευρυμαθής και αρχαιομαθής, χειροτονήθηκε Αρχιεπίσκοπος Αθηνών το 1182. Στο έργο του εκφράζει την πικρία του για το πνευματικό σκότος στο οποίο είχε περιπέσει η πόλις των Αθηνών. Ιδιαίτερα ενδιαφέρθηκε για το ποίμνιό του και πολέμησε για να το απαλλάξει από τα φορολογικά βάρη.

Σημαντικές προσωπικότητες Χρονογράφων της Μακεδονικής Αναγέννησης

Γεώργιος ο Σύγκελος: Ο πρώτος χρονογράφος των Μεσοβυζαντινών χρόνων, γνωρίζουμε ότι απέθανε το 810. Η χρονογραφία του καλύπτει την περίοδο «από Κτίσεως Κόσμου» έως το 284, έτος της αναρρήσεως του Διοκλητιανού στον θρόνο.

Θεοφάνης ο Ομολογητής: Πολύτιμη πηγή για τη «σκοτεινή» περίοδο της Εικονομαχίας (7^{ος} και 8^{ος} αιώνας) είναι η *Χρονογραφία* του Θεοφάνη του Ομολογητή, ο οποίος υπήρξε φανατικός εικονολάτρης επί Λέοντος Ε΄, όταν αναζωπυρώθηκε η Εικονομαχία. Στο έργο του περιλαμβάνονται τα χρόνια του Διοκλητιανού, η βασιλεία του Μιχαήλ Α΄ και η άνοδος στον θρόνο του Λέοντος Ε΄.

Νικηφόρος: Σύγχρονος του Θεοφάνη, μοναχός και εν συνεχεία Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 806-815. Έγραψε δύο χρονογραφίες, το *Χρονογραφικόν Σύντομον* και το έργο *Ιστορία Σύντομος*. Απομακρύνθηκε από την έδρα του ως εικονόφιλος και απέθανε στην εξορία.

Γεώργιος ο Μοναχός: Από τις πλέον γνωστές και αγαπητές στους βυζαντινούς χρονογραφίες είναι το *Χρονικόν Σύντομον* του Γεωργίου του Μοναχού. Φτάνει μέχρι το 842 και αποτελεί το πρώτο χαρακτηριστικό δείγμα Χρονογραφίας, η οποία αρχίζει να έχει τα χαρακτηριστικά Ιστοριογραφίας.

Γεώργιος Κεδρηνός: Έζησε στα τέλη του 11^{ου} και αρχές του 12^{ου} αιώνα έζησε ο Γ. Κεδρηνός που έγραψε τη *Σύνοψη Ιστοριών*, που καταλήγει στην εποχή του Αυτοκράτορα Ισαακίου Κομνηνού (1057).

Ιωάννης ο Σκυλίτζης: Κατείχε υψηλά αξιώματα στην κρατική ιεραρχία, ως κουροπαλάτης και δρουγγάριος της σωματοφυλακής του Αυτοκράτορα. Η *Χρονογραφία* του καλύπτει την περίοδο 811-1079.

Ιωάννης Ζωναράς: Αν και είναι περισσότερο γνωστός ως νομικός και ερευνητής του Εκκλησιαστικού Δικαίου, ο Ζωναράς που πέθανε ως μοναχός, διακρίθηκε επίσης ως χρονογράφος, λεξικογράφος, αγιολόγος και ποιητής. Το

έργο του *Επιτομή Ιστοριών* φτάνει έως το 1118, δηλαδή την εποχή της ανόδου στον θρόνο του Ιωάννη Β΄ Κομνηνού.

Κωνσταντίνος Μανασσής: Μητροπολίτης Ναυπάκτου, είναι χαρακτηριστικός εκπρόσωπος της Βυζαντινής Λογοτεχνίας της εποχής των Κομνηνών. Έγραψε την *Σύνοψιν Χρονικήν* έως το 1081, σε έμμετρο δεκαπεντασύλλαβο στίχο, γραμμένη σε ύφος δημώδες, γοητευτικό ανάγνωσμα για το πλατύ κοινό της εποχής του.

Μιχαήλ Γλυκάς: Κατά τον 12^ο αιώνα ο Μ.Γλυκάς έγραψε μια χρονογραφία με τίτλο *Βίβλος Χρονική*, που (όπως όλες οι προηγούμενες χρονογραφίες) αρχίζει και αυτή «από Κτίσεως Κόσμου» και φτάνει έως το θάνατο του Αλέξιου Κομνηνού.